

deel van de Europese leden gekozen en uit dat verkiezen kon slechts voortvloeien dat zich groeperingen zouden vormen die de verkiezing van bepaalde kandidaten zouden gaan bevorderen. Meer en meer gemeenten kwamen er, vooral op Java, alle met een gemeenteraad. Die raden en enkele andere, inmiddels ingestelde gewestelijke raden telden in '16 tezamen 682 leden; van die 682 waren toen 520 benoemd en 162 gekozen en hadden 313 een functie hetzij in het Nederlandse, hetzij in het daaraan ondergeschikte inheemse bestuursapparaat; onder die 313 bevonden zich 88 BB-ambtenaren en 80 regenten en *patih's*. Men kon dus bij die raden niet van een reële politieke onafhankelijkheid spreken; zij hadden dan ook weinig aantrekkelijks voor de inheemse bevolking, voorzover deze de behoefte had eigen doelstellingen na te streven.

Die behoefte was er. Er mochten dan op Java sinds de Java-oorlog geen grote anti-Nederlandse uitbarstingen zijn voorgekomen, die rebellie was niet vergeten (de inheemse bevolking was de nagedachtenis van prins Diponegoro blijven eren) en men moet wel aannemen dat de plaatselijke, door het Knil hardhandig onderdrukte onlusten in de betrokken streken in de geest van velen een residu hadden nagelaten van afschuw zowel van de blanke overheerser als van zijn inheemse helpers, van wie vooral de Ambonnezen met het koloniaal gezag werden geïdentificeerd. Niet anders was, zo veronderstellen wij, het effect van de Atjeh-oorlogen; tijdens de eerste, in 1873, werd, aldus van 't Veer, 'in de moskee van Semarang openlijk voor de sultan van Atjeh . . . gebeden.'¹ Alleen *daar*? Alleen *toen*? Wij hebben er geen gegevens over, maar het kan moeilijk anders of de jarenlange strijd op de noordpunt van Sumatra moet elders door sommige inheemsen met aandacht zijn gevolgd en wellicht niet zonder bewondering voor een militair verzet dat veertig jaar lang werd volgehouden. Trouwens, in die Atjeh-oorlogen gingen, zoals vermeld, ca. vijf-en-twintigduizend door de justitie veroordeelde Javanen die als dwangarbeiders naar Atjeh waren overgebracht, te gronde — waren al die slachtoffers zomaar vergeten? Had hun lot geen afschuw en naast afschuw angst gewekt? In '23 in de Volksraad sprekend over het beeld van de Europeaan dat zich in de laatste decennia van de negentiende eeuw bij de eenvoudige Javaan had gevormd, zei een inheems bestuursambtenaar, later een van de regenten in de Preanger:

'In die dagen gold als de natuurgetrouwe beschrijving van een Europeaan dat

¹ P. van 't Veer: *De Atjeh-oorlog*, p. 82.